

en önemli görevi ortadan kalkmıştır. Bu yüzden XVIII. yüzyılın ilk yarısında kurulan kütüphanelerde kâtib-i kütübün kütüphanede bulunan kitapları "defter etme" şeklinde tanımlanan görevine ağırlık verilmiştir. Amcazâde Hüseyin Paşa (1112/1700), III. Ahmed Yenicami (1138/1725-26) ve Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa (1141/1729) kütüphanelerinin vakfiyelerinde kâtib-i kütübün kütüphanede bulunan kitapları defter edeceği, yani kataloglayacağı belirtilmiştir. Beşir Ağa'nın Eyüp'teki dârülhadisinin vakfiyesinde de (1148/1735) medrese talebelerinden birinin medresenin kütüphanesindeki kitapları defter etmek için kâtib-i kütüb olarak tayin edileceği bildirilmiştir.

I. Mahmud'un Ayasofya'da ve Fatih'te kurduğu kütüphanelerde de birer kâtib-i kütüb görevlendirilmiştir. Ayasofya vakfiyesinde (1152/1739-40), kütüphane sayımının kâtib-i kütüb defterleriyle kütüphanedeki kitapların karşılaştırılarak yapılacağı belirtilmiştir. Bu kayıttan anlaşıldığına göre Ayasofya Kütüphanesi'nde de kâtib-i kütübün görevi katalog yapmaktır. III. Mustafa'nın vakfiyesinde Bostancılar Ocağı Kütüphanesi'nde (1181/1767-68) görevli kâtib-i kütübün ne iş yapacağına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın başlarında İstanbul'da ve İstanbul dışında kurulan büyük kütüphanelerde kâtib-i kütüblük görevine rastlanmamaktadır. Muhtemelen kâtib-i kütübün sadece katalog hazırlamaktan ibaret olan görevini vakıf müfettişlerinin, hâfız-ı kütüblerin ve diğer vakıf personelinin üstlenmesiyle bu kadronun muhafazasına gerek duyulmamıştır.

Muhtelif devirlerde kâtib-i kütübün aldığı ücret hâfız-ı kütübün ücretiyle karşılaştırılacak olursa zamanın kâtib-i kütübün aleyhine işlediği görülür. II. Murad'ın Edirne'deki külliyesinde hâfız-ı kütüb ve kâtib-i kütüb 2'şer akçe ücret almaktadır. Fâtih Kütüphanesi'nde ise kâtib-i kütübün 4, hâfız-ı kütübün 6 akçe aldığı görülüyor. Süleymaniye Kütüphanesi'nde de durum aynıdır. Ayasofya Kütüphanesi'nin kuruluşuna kadar kâtib-i kütüb hâfız-ı kütübün hemen hemen yarısı kadar ücret almaktadır. Ayasofya ve Fâtih kütüphanelerinde ise kâtib-i kütübün aldığı ücrette daha da büyük bir azalma meydana gelmiştir. Ayasofya Kütüphanesi'nin birinci hâfız-ı kütübü 90 akçe ücret almakta iken kütüphane kâtib-i kütübüne sadece 10

akçe verilmektedir. Fâtih Kütüphanesi'nde ise kâtib-i kütübün ücreti hâfız-ı kütübün ücretinin beşte biridir. Damad İbrâhim Paşa Kütüphanesi'nde de hâfız-ı kütüb günlük 15 akçe, kâtib-i kütüb ise 10 akçe almaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 2056, s. 6; nr. 5103, s. 4; nr. 5455, s. 18; VGMA, nr. 744, s.28; *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri* (nşr. Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938, s. 269-270; *Hatice Turhan Sultan'ın 1073 Tarihli Yenicami Vakfiyesi*, Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 150, vr. 45^a-b; Tahsin Öz, *Zwei Stiftungsurkunden des Sultan Mehmed II. Fatih*, İstanbul 1935, s.14-15; *Süleymaniye Vakfiyesi* (haz. K. Edib Kürkçüoğlu), Ankara 1962, s. 151-152; Müjgan Cınbur, "Osmanlı Çağı Türk Vakıf Kütüphanelerinde Personel Düzenini Geliştirme Çabaları", *TTK Bildiriler*, VII (1973), II, 677-680; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 182-185; Ömer Lütfi Barkan, "Fatih Câmiî ve İmareti Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 312.

İSMAİL E. ERÜNSAL

KÂTİBÎ, Ali b. Ömer

(علی بن عمر الکاتبی)

Ebü'l-Hasen Necmüddin Debîrân Ali b. Ömer b. Ali el-Kâtîbî (ö. 675/1277)

Mantık, felsefe ve kelâma dair çalışmalarıyla tanınan âlim.

600 yılı Receb ayında (Mart 1204) Kazvin'de doğdu. Bazı müellifler doğduğu yere nisbetle Debîrân diye tanındığını belirtirse de kelimenin mânâsı göz önünde bulundurularak kâtiplik veya müderrislik yapması sebebiyle bu isimle anılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bir süre Kazvin'de öğrenim gördükten sonra ilim tahsili için belli başlı merkezlere seyahat etti. Kelâm, felsefe, astronomi ve mantık gibi ilimleri Nasîrüddîn-i Tûsî'den öğrendi. Kazvin ve Nizâmiye medreselerinde müderrislik yaptı, pek çok öğrenci yetiştirdi. İbnü'l-Mutahhar el-Hillî ve Kutbüddîn-i Şîrâzî bunların en tanınmışlarıdır. 675'te (1276-77) Hülâgû'nun emriyle Merâğa'ya gitti ve kurulmakta olan rasathâne çalışmalarına katılıp Nasîrüddîn-i Tûsî'ye yardım etti. 675 yılı Ramazan ayında (Şubat 1277) vefat etti. Bazı kaynaklara göre ise ölüm yılı 693'tür (1294).

Kâtîbî astronomi, matematik, kelâm ve felsefe alanında ders veren bir müderris olmakla birlikte daha çok *er-Risâletü's-şemsîyye* adlı mantık kitabıyla üne kavuşmuştur. Kazvin'de verdiği dersler çok sayıda âlimin orada buluşmasına vesile

olacak derecede önemli görülmüştür. Hocası Nasîrüddîn-i Tûsî'nin çeşitli kelâm meselelerine getirdiği çözümlerin etkisiyle Şîa'ya olan aşırı bağlılığını terketmiş, fıkhta ise Şâfiî çizgisine yaklaşmıştır.

Eserleri. 1. *er-Risâletü's-şemsîyye fi'l-kavâ'id il-mantîkiyye*. Çeşitli yazma nüshaları bulunan eser basılmıştır (Kalküta 1815; İstanbul 1263; Taşkent 1894; ayrıca bk. eş-ŞEMSİYYE). 2. *Câmi'u'd-dekâ'ik fi keşfi'l-hakâ'ik*. Mantık ve metafiziğe dair olup mantıkla ilgili bölümü eş-Şemsîyye'den daha hacimlidir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1351). 3. *'Aynü'l-kavâ'id fi'l-mantîk ve'l-hikme*. Müellifi tarafından *Bahrü'l-fevâ'id şerhu 'Aynü'l-kavâ'id* adıyla şerhedilmiştir (İÜ Ktp., AY, nr. 4182). 4. *Hikmetü'l-'ayn*. Kâtîbî'nin, *'Aynü'l-kavâ'id* adlı eserine ilâhiyât ve tabîiyât konularını ilâve etmek suretiyle kaleme aldığı kitabıdır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2522). İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin şerhi (nşr. A. Münzevî, Tahran 1378/1959) ve Muhammed b. Mübârek Şah'ın şerhine Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin hâşiyesi yanına (Kalküta 1845; Kazan 1319, 1324) esere birçok şerh ve hâşîye yazılmıştır (DMT, VI, 440). 5. *Şerhu Keşfi'l-esrâr 'an gâvâmi'z il-efkâr*. Efdalüddin el-Hünecî'ye ait mantıkla ilgili esere yapılmış hacimli bir şerhtir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2664). 6. *el-Mufaşşal fi şerhi'l-Muḥaşşal*. Fahreddin er-Râzî'nin kelâma dair eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 821). 7. *el-Munaşşas fi şerhi'l-Mulaḥḥas*. Yine Fahreddin er-Râzî'ye ait mantık ve felsefeyle ilgili esere yapılmış bir şerhtir (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 887, 888, 889 [müellif hattı]). 8. *Risâle fi burhâni işbâti'l-vâcib* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2117). 9. *Risâle fi cevâbi'l-'itirâz li-Nasîriddîn et-Tûsî*. İsbât-ı vâcib konusunda Nasîrüddîn-i Tûsî'nin itirazına müellifin verdiği cevabı ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2117). 10. *Risâle fi red-di cevâbi Nasîriddîn fi işbâti'l-vâcib*. Müellifin aynı konuda kaleme aldığı diğer bir risâlesidir (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 617).

Kâtîbî'nin isbât-ı vâcib hakkında Nasîrüddîn-i Tûsî ile yaptığı tartışmalara ilişkin risâleleri Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn *Muṭâraḥât felsefiyye* (Bağdat 1956), mantıkla ilgili tartışmaları da Abdullah Nûrânî *Muṭâraḥât mantîkiyye* (Tahran 1370) adıyla yayımlamıştır. Kâtîbî'nin tıp konusunda Tûsî'ye sorduğu sorular ve bunlara verilen cevaplar da *Muṭâraḥât*

KÂTİBİ, Ali b. Ömer

ıbbiyye ismiyle bir araya getirilmiştir (Çaldak, sy. 3 [1999], s. 497).

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 366-367; Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât*, III, 56-57; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1063, 1486, 1819; Serkis, *Mu'cem*, II, 1538; Brockelmann, *GAL*, I, 612-614; *Suppl.*, I, 845-848; a.mlf., "Kâtibî", *IA*, VI, 438-439; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 713; Fuâd Seyyid, *Fihri-sû'l-mahtûâtü'l-muşavvere*, Kahire 1954, I, 225; Mahmut Karakaş, *Müsbet İlimde Müslüman Alimler*, Ankara 1991, s. 398; Hüseyin Çaldak, "Necmeddin Ali Bin Ömer el-Kâtibî el-Kazvîni: Hayatı Eserleri ve Şemsiyye'si", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, Sivas 1999, s. 492-497; M. Mohaghegh, "al-Kâtibî", *EP* (İng.), IV, 762; Dihhudâ, *Lugat-nâme*, XIII, 265; Muhammed Kerîmî, "Hikmetü'l-âyn", *DMT*, VI, 439-440.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

KÂTİBİ, Şemseddin

(شمس الدين كاتبی)

Şemsüddin Muhammed b. Abdillâh
(ö. 839/1435 [?])

İranlı şair.

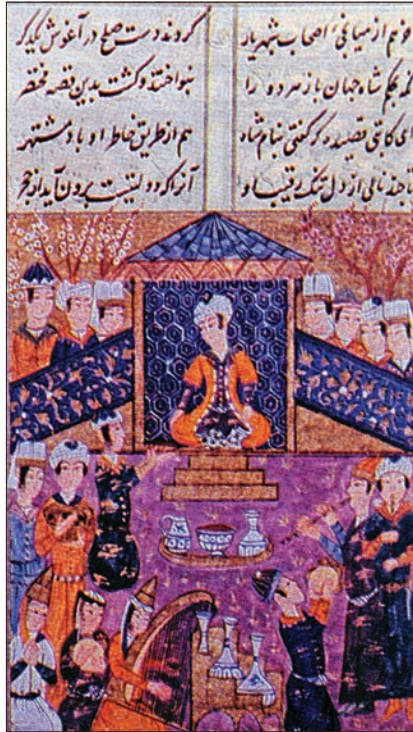
Nişâbur yakınlarında Turukverâviş'te doğdu. Öğrenim için gittiği Nişâbur'da döneminin tanınmış şair ve sanatkârlarından Sîmî-i Nişâburî'den istifade etti. Özellikle hat sanatında temayüz etti. Daha sonra Herat'a gidip Timurlular'dan Gıyâseddin Baysungur'un hizmetine girdi; onun için kasideler yazdı. Esterâbâd, Mâzenderan ve Gilân'ı dolaşarak Şirvan'a geldi. Şirvanşahlar'dan Minûcihr ve Derbendli Şeyh İbrâhim adına kasideler yazarak karşılığında bol miktarda mükâfat aldı. Bir süre sonra Tebriz'e gidip Karakoyunlular'dan İskender b. Kara Yûsuf'un hizmetinde bulundu. Ancak hakkında kalemeye aldığı kasidelerden bir karşılık görmeyince Tebriz'i terkedip İsfahan'a gitti. Burada zamanının tanınmış âlim ve sûfilerinden Sâyinüddin Türke'ye intisap eden Kâtibî şeyhinin tavsiyesiyle methiye yazmaktan vazgeçip inzivaya çekildi. 838 (1434) veya 839 (1435) yılında bir veba salgınında Esterâbâd'da öldü.

Hat sanatıyla meşgul olduğundan dolayı Kâtibî mahlasını kullanan şair, Timurlular dönemi İran şiirinin belli başlı özelliklerinden biri olan sanatlı dille şiir yazma tarzının önde gelen temsilcilerindendir. Onun bu üslûbu bazı İranlı şairlerle Bursalı Ahmed Paşa gibi Türk şairleri tarafından da benimsenmiştir. Şairlerinin çoğunda Nizâmî, Kemâleddin-i İsfahânî ve Selmân-ı Sâvecî gibi şairlerin etkisi görü-

lür. Bu durum kaside ve mesnevilerinde daha belirgindir.

Eserleri. Kâtibî'nin birçok nüshası bulunan külliyyatı divanı ile *Hamse*'sinden oluşmakta olup henüz yayımlanmamıştır (nüshaları için bk. Münzevî, III, 1890-1891). Kaside, gazel, kıta ve rubâilerinden meydana gelen divanı yaklaşık 10.000 beyit ihtiva etmektedir. *Hamse*'sinde yer alan mesneviler ise şunlardır: 1. *Gülşen-i Ebrâr*. Nizâmî'nin *Mahtenû'l-esrâr*'ına nazîre şeklinde yazılmış dinî-ahlâkî düşünce ve öğütleri içeren küçük bir mesnevidir. 2. *Mecma'u'l-bahreyn*. Karışık olarak iki bahirde (remel ve münserih) kaleme alındığı için Kâtibî bu mesneviyi böyle adlandırmıştır. *Nâzır u Menzûr* diye de isimlendirilir. 3. *Kitâb-ı Deh Bâb*. Kâtibî'nin oğlu için yazdığı öğüt ve hikâyeleri içeren bir mesnevidir. 4. *Kitâb-ı Sinâme*. Otuz tasavvufî aşk mektubundan meydana gelen eser *Muhibb ü Mahtûb* olarak da adlandırılır. 5. *Kitâb-ı Dilrubây*. Yemen padişahı Kubâd ile vezirinden bahsedilen temsilî bir mesnevidir. Kâtibî'nin *Behrâm u Güleddâm* veya *Behrâmnâme* adlı bir eseri daha bulunmaktadır

Şemseddin Kâtibî'nin şahin huzurunda kaside okuyuşunu gösteren bir minyatür (*Külliyât-ı Kâtibî*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 989, vr. 93*)

(Kütübhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 2617).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Şir Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâ'is* (nşr. S. Gani-eva), Taşkent 1961, s. 10-11, 23, 42; Devletşah, *Tezkiretü's-şu'arâ*' (nşr. Muhammed Abbâsî), Tahran 1337, s. 327, 381-384, 389, 391; Hândmîr, *Habîbü's-siyer* (nşr. Celâleddin Hümâî), Tahran 1333 hş., IV, 18; Sâm Mirza, *Tuhfe-i Sâmî* (nşr. Rükneddin Hümâyûnferrûh), Tahran 1346 hş., s. 193-216; Emîn-i Ahmed-i Râzî, *Heft İklim* (nşr. Cevad Fâzıl), Tahran 1341 hş./1962, II, 259; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 637-639; Browne, *LHP*, III, 487; Fahrî Rastkâr, *Fihrist-i Kütübhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî*, Tahran 1347, VIII, 355-361; *FME*, I, 340-345; Münzevî, *Fihrist*, III, 1890-1891; IV, 2071, 2813, 2932, 3259; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 233-240; Muhammed Ali Terbiyet, "Mevlânâ Muhammed Terbiyet", *Âyende*, II/8, Tahran 1306 hş./1346 h., s. 583-588; H. Ritter, "Persische Handschriften", *Oriens*, XXIX-XXX (1986), s. 198-199; Cl. Huart, "Kâtibî", *IA*, VI, 439; T. Dehghan, "Kâtibî", *EP* (İng.), IV, 762-763.

MEHMET VANLIOĞLU

KÂTİBÜLLEYS

(bk. ABDULLAH b. SÂLİH el-MİSRÎ).

KÂTİBZÂDE MEHMED REFÎ

(ö. 1183/1769)

Osmanlı hekimbaşısı, hattat ve şair.

İstanbul Çarşamba'da Kovacı Dede mahallesinde doğdu. III. Ahmed zamanında Divân-ı Hümâyün çavuşları kâtipliği görevinde bulunmuş olan Mustafa Efendî'nin oğlu olduğundan Kâtibzâde lakabıyla tanındı. İlk öğrenimiyle beraber sülûs ve nesih yazılarını Kevkeb Hâfız Mehmed Efendî'den öğrendi. Nasta'lik yazıyı Kazasker Abdülbâkî Ârif Efendî'den meşkederek icâzet aldı. Nasta'lik ve celîsinin inceliklerine vâkıf olmak için Durmuşzâde Ahmed Efendî'nin derslerine devam ederek bu sanatın sayılı üstatları arasına girdi. *Risâle fi evcâi'l-mefâsıl* adlı eserinden öğrenildiğine göre medresede şer'î ilimlerle beraber tıp eğitimi de gördü. Tıpla ilgili çalışmalarında kullandığı kaynaklardan Arapça ve Farsça'yı iyi seviyede bildiği belli olan Kâtibzâde şiirle de uğraştı. Onun bir mısraında, "Karâr etme Refîâ Gülşenî bülbüllerindensin" demesinden Gülşenî olduğu anlaşılmalıdır. Kâtibzâde, Edirneli Şeyh La'î Efendî'nin terbiyesinde tasavvufî eğitimini tamamladı. Etrafında geniş bir aydınlar kitlesinin toplandığı Şeyh Mehmed Emin Tokadî'nin sohbetlerine devam etti.